

Ապա ի լաստ իւր դիւթական վերելեակ
Գլուխն ի լանջսն խոնարհեալ վայրահակ,
Տատանելով դողդոջ ձեռք ակնարկէ
Անդրէն ի դարձ ընդ փոյթ յուղի ելանէ:

(Թարգ. Ռոմէնտէ, Լեւոն Կոմիտաս)

Մկրտիչ Պալեան

ԾՐԱԳԻՐ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԵԱՆ *

ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՀԵՐՄԱՆ ԿԵՌՆ **).

ԵՐՐՈՐԴ ԱՆԳԱՄ ՔՆՆՈՒԱԾ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԲԵՐԼԻՆ.

Վ. Է. Կոմիտասի գրառւածքը.

Ս. Մանկիւնեանցի թարգմանութիւնը	Բնագիրը	Իմ 1878 թարգմանութիւնը
ՆԱԽԱՇԱԽԻՂ.	Einleitung.	
§ 1.	§ 1.	§ 1.
Մանկավարժութիւնն է գիտութիւն կրթութեան. կրթութեան գաղափարն մեզ հանգիսացնում է նախ և առաջ կրթողի և սանիկի անձնաւորութեանց տարբերութիւնը, որով առաջինը, հասակաւորը և հասունը ներգործում է վերջինի վրայ, որ դեռ անչափահաս և անզարգացած է. Մի ներգործութիւն կարող է երբեմն առանց գիտաւորութեան և պա-	Die Pädagogik ist die Wissenschaft von der Erziehung. In dem Begriffe der Erziehung tritt uns vor allem der Gegensatz des Erziehers und des Zöglings entgegen. Jener, der Erwachsene, Mündige, wirkt auf diesen, den noch Jugendlichen, Unmündigen, ein. Eine Einwirkung kann absichtslos, zufällig, ja sogar unbewusst geschehen. Dies gilt aber nicht	Մանկավարժութիւնը՝ կրթութեան գիտութիւնն է. կրթութեան գաղափարում ամենից առաջ աչքի է ընկնում կրթողի ու սանիկի անձնաւորութիւնների տարբերութիւնը. նա՝ հասակաւորը, հասունը՝ ներգործում է սրա վրայ, որ դեռ անչափահաս ու անզարգացած է. Մի ներգործութիւն կարող է երբեմն առանց գիտաւորութեան և պա-

(*) Խմբագրութեանս յանձնուած սոյն գրուածքը տպուածից պատասխանատուութիւնը թողնելով յօդուածագրի վերայ. միեւնոյն ժամանակ հարկ ենք համարում յայանել թէ, դժուարին կըլինի շարունակել սոյն ձեւով բոլոր գրուածքը: Ի. Խ.

(**) Մի տարուց աւելի է, որ պարապումեմ այս գրքի թարգմանութիւնով. —բայց ի՞նչ — թարգմանութիւնը աւարտած առաջս դրած է, և ինքս փոխանակ ուրախանալու, շուարած, կանգնած մնացել եմ. 2գիտեմ տպագրութեան տալ իմ այս աշխատանքը, թէ միւս իմ աշխատանքների վիճակին

բութեան և պատահական լինել, մինչև անգամ անգիտութեամբ կատարուել: Բայց ի հարկէ կրթողի ներգործութիւնը այս տեսակից չպէտք է լինի: Նրա ներգործութիւնն ընդհակառակն իւր որոշ դիտաւորութիւններէն է ծագում: զաստիարակը ամենայն զգաստութեամբ հոգում է որ իւր սանիկի զարգացումը դիպուածքին և բազմաթիւ բերումներին չըթողնէ: Արթութեան գործը միշտ իւր առաջ մինչպէս տակ է դնում և չպէտք է ձեռնարկուի մինչև որ որոշակի և նախապէս չխորհրդածուի այն ընթացքը որը անպրէպ և հաստատ տանում է այդ

von der jenigen Einwirkung, welche der Erzieher auf den Zögling übt; diese geht vielmehr aus ganz bestimmten Absichten hervor und macht sich recht eigentlich zur Aufgabe, das, was aus dem Zöglinge werden soll, nicht dem Zufalle zu überlassen. Das Geschäft der Erziehung setzt ein bestimmtes Ziel voraus und darf nicht unternommen werden ohne genaue Vorüberlegung des Weges, welcher sicher zu diesem Ziele führt. Die Erziehung ist eine absichtliche, planmäßige Einwirkung des Erziehers auf den Zögling. Aber nicht der ganze Mensch ist das Object der Erziehung. Es ist eine

տահական լինել, այո՛, մինչև անգամ, անգիտութեամբ կատարուել: Բայց ի հարկէ, կրթողի ներգործութիւնը այս տեսակ չպէտք է լինի: Նրա ներգործութիւնը՝ ընդհակառակը՝ որոշ դիտաւորութիւններից պէտք է ծագէ. զաստիարակը ամենայն զգաստութեամբ հոգում է, որ իւր սանիկի զարգացումը չըթողնի դիպուածքին և բազմաթիւ բերումներին: Արթութեան գործը միշտ իւր առաջ մի որոշ նպատակ է դրնում և չ'պէտք է ձեռնարկուի մինչև որ ճիշդ չհարթուի այն ճանապարհը, որը հաստատ այդ նպատակին է տանում: Հետեւաբար՝ կրթ-

մասնակից անել, այսինքն ձգել զառարանը և աշնպէս ոտով ու գլխով անհետացնել: Ինչո՞ւ: Ահա ինչու. — Աւերջին օրերը երբ ես արդէն տպագրութեան պէտք է յանձնէի, ձեռքս ընկաւ հետեւեալ վերնագրով մի գիրքը. «Համառօտ Մանկավարժութիւն. 18 / ուսումն. թ. Տփլիսու Ներսիսեան Ազգային Հոգեւոր Դպրոցի աշակերտներին դասախօսեց Ս. Մանդինեանց. ի Տփլիս, ի տպարանի Համբ. Էնֆիաճեանց և ընկ. » 1878 թ.

Ի՞նչ — Պարոն Սեդրակ Մանդինեանցի դասախօսութիւնը ? ? Ներսիսեան Ազգային Հոգեւոր Դպրոցի աշակերտներին. — համարեա բառացի թարգմանութիւն է Հերման Աեռնի Ծրագիր Մանկավարժութեան անունով գրքի, միայն այն փոփոխութիւնով որ նա Grundriss der Pädagogik համառօտ Մանկավարժութիւն է թարգմանում փոխանակ ծրագիր՝ մանկավարժութեան թարգմանելու և փոխանակ ուղղակի ասելու թէ Հերման Աեռնի թարգմանութիւնն է. տալիս է մի վերնագիր. ինչպէս Տփլիսու Ներսիսեան Ազգային Հոգեւոր Դպրոցի աշակերտներին դասախօսեց Ս. Մանդինեանց, որ կարող է ընթերցողին՝ — սխալ կարծիքի մէջ ձգել գրքի բուն հեղինակի մասին, և ք. զրկել շատերին, որոնք փոքր ի շատէ գերմաներէն գիտեն, բնագիրը կարդալուց, որը յայտնի բան է. համամատութիւնով շատ և շատ բարձր է թալգմանութիւնից: Թէ ինչ դիտաւորութիւնով է Պարոն Ս. Մանդինեանցը այսպիսի միջոցների դիմել ես ենթադրութիւններ անելուց հետո՞ւմ: Միայն ստիպուածեմ ցաւելով ասելու, որ ես բաւականին երկար միջոց համարեա տպարդին կորցրեցի և եթէ Պարոն Ս. Մանդինեանցը առանց

նպատակին։ Արեմն կրթութիւնն է դաստիարակչի գիտաւորական և կանխախորհուրդներ գործութիւնը սանիկի վերայ։

Սակայն ամբողջ մարդը չի կարող կրթութեան առարկայ լինի։ Արթութիւն բառը շատ անգամ թիւր մեկնութեան ենթարկվելով՝ ոմանք առանց գիտակցութեան խօսում են մարսողութեան արեան և շնչառութեան համակարգութիւնների, կամ նեարդերի զգայարանների և շարժողութեան համակարգութիւնների կրթութեան մասին։ Անտարակոյս մարմնի ամբողջութիւնն ու զարգացումը կրթութեան

willkürliche Umdeutung des Wortes, wenn man von einer Erziehung des Verdauungs-, Blut- und Athem-Systems, des Nerven-, Sinnes- und Bewegung-Systems spricht*). Dass die leibliche Gesundheit und Ausbildung für die Erziehung von grosser Bedeutung ist, ergibt sich zwar schon aus dem Verhältnisse des Leibes zur Seele; aber aus diesem Verhältnisse folgt nur, dass die Erziehung, die auf den Geist wirken will, als Vorbedingung für das Gelingen ihrer Wirksam-

*) Vergl. Karl Schmidt, Buch der Erziehung. Köthen, 1854. Kern, Pädagogik. 2 Aufl.

թութիւնն է դաստիարակչի գիտաւորական և կանխախորհուրդներ գործութիւնը սանիկի վերայ։

Սակայն ամբողջ մարդը չի կարող կրթութեան առարկայ լինել։ Արթութիւն բառը շատ անգամ թիւր մեկնութեան ենթարկուելով՝ առաջացրել է այն հանգամանքը, որ ոմանք խօսել են մարսողութեան, արեան, շնչառութեան — նեարդերի, զգայարանների և շարժողութեան համակարգութիւնների կրթութեան մասին։ Թէ մարմնի ամբողջութեան զարգացումը կրթութեան համար մեծ նշանակութիւն ունի, ե-

յետին մտքերի ու ճշգիւ ցոյց տուած լինէր աղբիւրը իր ինչպէս ինքն ասում է, դասախօսութեան, այն ժամանակը դուցէ իր թարգմանաբար աշխատութիւնը աւելի մեծ գին ու արժէք ունենար, քան թէ այժմ, երբ ինքնուրոյն հեղինակութիւնը մի բառացի *) թարգմանութիւն է դուրս գալիս։ Մենք մեր կողմից լաւ թարգմանութիւնը ինքնուրոյն հեղինակութիւնից պակաս չենք գնահատում։ Պարոն Ս. Մանգինեանցը ինքը ևս պէտք է լաւ իմանայ, որ կրթութեան ու լուսաւորեալ աշխարհը մեծ պատուով ու յարգանքով է վերաբերվում ընդհանրապէս դէպի այն անձնաւորութիւնները, որոնք զբաղուած են լաւ ու ճիշդ թարգմանութիւններով, նոյնպէս յոյս ունիմ, որ Պարոն Ս. Մանգինեանցին լաւ ծանօթ լինի այն հանգամանքը, որ Անգղիացիք, որոնք գերմաներէն գիտեն, մեծ յարգանքով են վերաբերվում Շլեգել ու Տիկի Շլեյսայերի թարգմանութիւնները և համարեա նոյն սիրով, ու յարգանքով են կարդում թարգմանութիւնը ինչ սիրով ու յարգանքով որ կարդում են բնագիրը։ Ասել թէ թարգմանեցի և այնպէս դասախօսեցի — երբէք չի նշանակում ստորացնել իրան կամ մէկի գիտութեան չափը նուազացնել — բայց ուրիշի դառն աշխատանքը անիրաւացի իրան սեփականացնել, դա աւելի է քան թէ անպատվութիւն։ Այս կարծիքը յայտնելով ես երբէք չեմ կամենում Պարոն Ս. Մանգինեանցի պատիւը շօշափել և նորա մանկավարժական հեղինակութիւնը, վարձգել, ո՛չ, հաղար անգամ ո՛չ — յի այսօր քանը ասելով՝ ես կամենում եմ ցոյց տալ միայն իմ հսկեացքը արդարութեան, ազնուութեան և սեփականութեան իրաւունքի մասին։ Ծան. Յօդ.

(*) Բառացի ասելով չենք կամենում ասել թէ ճիշտ թարգմանութիւն է։ Ծ. Յօդ.

Համար մեծ նշանակութիւն ունի, երբ որ մշտածենք թէ ինչ յարաբերութիւն ունի մարմնը հոգու հետ. բայց այս յարաբերութիւնից միայն այն է հետեւում թէ կրթութիւնը, որ հոգու վրայ ներգործել է ուզում, իւր դիտաւորութիւնը յաջողեցնելու համար՝ պէտք է պահանջէ իբրեւ առաջին պայման մի առողջ և քաջ կազմուած մարմին, և կրթողը պէտք է իմանայ, թէ իւր սանիկի հոգեկան կեանքը ո՞րպիսի մարմնական ազդեցութիւններից է կախուած, և երբէք չպէտք է մոռանայ, թէ մեր հոգւոյ հաղորդակցութիւնը արտաքին աշխարհի հետ միայն և եթ մարմնի գործարաններով է կատարւում, Աւստի ինչ ասել կուզէ, որ մանկավարժութեան մէջ մենք էլ շատ անգամ կրիսոսենք մարմնի խնամատարութեան և զարգացման մասին, բայց մարմնական և հոգեկան կրթութիւնը որպէս երկու համահաւասար բաժին մանկավարժութեան, մենք չենք որոշի և զանազանի իրարից. Արթողին օգնական պէտք է լինի բժիշկը և չէ թէ ինքը բժիշկ լինել ձեանայ. Արթողի համար իւր սանիկի մարմնական առողջութիւնը միայն միջոց է, իւր կրթութեան իսկական նպատակը սանիկի հոգին պէտք է լինի:

Աւրեմն ամբողջ մարդու վերայ չէ տարածւում կրթութեան ներգործութիւնը այլ ամ

keit u. a. einen gesunden, tüchtigen Körper verlangen muss, dass der Erzieher wissen soll, welchen leiblichen Einflüssen das geistige Leben seines Zöglings unterworfen ist, und nie vergessen darf, dass die Gemeinschaft unseres Geistes mit der Aussenwelt allein durch die Organe des Körpers vermittelt wird. Jedenfalls werden wir daher in der Pädagogik auch die Pflege und Ausbildung des Körpers wiederholt zu berühren, aber nicht etwa zwei coordinirte Abschnitte, von der leiblichen und von der geistigen Erziehung, zu unterscheiden haben. Der Erzieher muss sich durch den Arzt ergänzen lassen, aber nicht selbst Arzt sein wollen. Das Interesse des Erziehers für das körperliche Gedeihen seines Zöglings ist ein mittelbares; der eigentliche Zielpunkt der Erziehung ist im Geiste des Zöglings zu suchen.

Nicht auf den ganzen Menschen also erstreckt sich die Erziehung; aber den ganzen innern Menschen soll sie gestalten. Nicht nur den einen oder den andern Theil des Gedankenkreises will der Erzieher in seinem Zöglinge anbauen; nicht zu gewissen einzelnen geistigen Thätigkeiten will er ihn befähigen, nicht nur dem einen oder andern geistigen Streben eine bestimmte Richtung anweisen; nicht zur Lösung irgend einer speciellen dem Geiste des Menschen gestellten Lebensaufgabe will er den Zögling geschickt

րեւում է մարմնի հոգու հետ յարաբերութիւնից բայց այս յարաբերութիւնից հետեւում է միայն այն, որ կրթութիւնը որ հոգու վերայ ներգործել է կամեւում, իւր դիտաւորութիւնը յաջողեցնելու համար, պէտք է պահանջէ իբրեւ առաջին պայման մի առողջ քաջակազմ մարմին և կրթողը պէտք է իմանայ, թէ իւր սանիկի հոգեկան կեանքը ո՞րպիսի մարմնական ազդեցութեանց կախում ունի, և երբէք չպէտք է մոռանայ, թէ մեր հոգւոյ հաղորդակցութիւնը արտաքին աշխարհի հետ միայն և եթ մարմնի գործարաններով է կատարւում:

Ինչպէս որ լինի, մենք այնու ամենայնիւ, մանկավարժութեան մէջ շատ անգամ կրիսոսենք մարմնի խնամատարութեան և զարգացման մասին, բայց մարմնական և հոգեկան կրթութիւնը, որպէս երկու համահաւասար բաժին մանկավարժութեան չենք որոշի և զանազանի իրարից. Արթողին օգնական պէտք է լինի բժիշկը և չէ թէ ինքը բժիշկ լինել ցանկանալ. Արթողի համար իւր սանիկի մարմնական առողջութիւնը միայն միջոց է իսկ կրթութեան իսկական նպատակը պէտք է որոնել սանիկի հոգու մէջ:

Աւրեմն ամբողջ մարդու վերայ չի տարածւում կրթութեան ներգործութիւնը, այլ ամբողջ ներքին մարդուն պէտք է նա կերպարանա-

բողջ ներքին մարդուն պէտք է նա կերպարանաւորիւ և ձևաւորէ: Արթողը չէ ուզում իւր սանիկի մտաւոր աշխարհի միայն մէկ կամ միւս մասը կազմել. նա չէ ուզում նորան լոկ միայն այս կամ այն մտաւոր գործունէութեան համար ընդունակ շինել, ոչ էլ ուզում է լոկ այս կամ այն կոչման կամ պաշտօնի համար ճարպիկացնել. նա զարգացնում է սանիկի ամբողջ հոգեկան անձնաւորութիւնը և նրան ուղում է այնպէս որոշակի ձևաւորել, որ նա կարողանայ կեանքի ամենայն դրութեան մէջն էլ ճարտար և հմուտ հանդիսանալ:

Ապա ուրեմն մեր հետազօտութիւններից երկուսն է, որ կըրթութիւնը մի կանխախորհող ներքին գործութիւն է սանիկի վերայ, սանիկի ամբողջ հոգեկան ներքին կեանքին մի որոշ կերպարանք տալու նպատակով:

Անշուշտ այս տեսակ մեկնութիւնը դեռ դարձեալ երկու խնդիր է յառաջացնում. թէ արդեօք կարելի՞ և հրնալաւոր է մի այդպիսի ներգործութիւն և կրթութեան որոշ նպատակը ո՞րն է:

§ 2.

Ինչպէս ասուեցաւ, րթողը ներգործում է սանիկի հոգեկան ներքին կեանքի վերայ այդ ներքին կեանքին որոշ կերպարանք տալու համար կամ, ճիշտն ասելով այդ ներքին կեանքին

machen. An die ganze geistige Persönlichkeit des Zöglings wendet er sich; ihr will er eine bestimmte Gestalt geben, welche sich in jedem Streben und in jeder Lage des Lebens geltend macht.

Erziehung ist nach dem bisher Gesagten eine planmässige Einwirkung auf den Zögling, welche eine bestimmte feste Gestaltung seines gesamten geistigen Innern zum Zwecke hat*).

Offenbar ruft diese Erklärung noch zwei Fragen hervor, die nach der Möglichkeit einer solchen Einwirkung und die nach der nähern Bestimmung des Erziehungszweckes.

§ 2.

Der Erzieher wirkt, wie gesagt, auf das geistige Innere des Zöglings ein, um diesem Innern eine bestimmte feste Gestalt zu geben, um es im eigentlichen Sinne des Wortes zu bilden. Indem er dies unternimmt, setzt er einerseits voraus, dass das Innere einer Umgestaltung fähig ist, dass er der äussern Einwirkung nachgibt, dass es noch keine feste, in sich abgeschlossene Gestalt angenommen hat, dass es noch bildsam ist, andererseits aber auch, dass es möglich sei, dem Innern des Zöglings endlich eine Gestalt zu geben, welche

*) Vergl. Ziller, Einleitung in die allgemeine Pädagogik. § 1.

փոխէ և ձևակերպէ:

Արթողը չէ կամենում իւր սանիկի մտաւոր աշխարհի միայն մէկ կամ միւս մասը կազմակերպել. նա չէ կամենում նորան լոկ միայն այս կամ այն մտաւոր գործունէութեան համար ընդունակ դարձնել, ոչ էլ կամենում է լոկ այս կամ այն կոչման կամ պաշտօնի համար ճարպիկացնել. նա զարգացնում է սանիկի ամբողջ հոգեկան անձնաւորութիւնը և կամենում է նրան այնպէս որոշակի ձևաւորել, որ կարողանայ կեանքի ամենայն դրութեան մէջն էլ ճարտար և հմուտ հանդիսանալ: Աւրեմն կրթութիւնը մեր մինչև այստեղ ասածների հիման վերայ է մի կանխախորհող ներգործութիւն սանիկի վերայ, սանիկի ամբողջ հոգեկան ներքին կեանքին մի որոշ կերպարանք տալու նպատակով:

Ահներև այստեսակ մեկնութիւնը, դեռ ևս երկու խնդիր է յառաջացնում, այն է, կարելի և հնարաւոր է այդպիսի ներգործութիւն և թէ, կրթութեան որոշ նպատակը ո՞րն է:

§ 2.

Ինչպէս ասուեցաւ, կրթողը ներգործում է սանիկի հոգեկան ներքին կեանքի վերայ՝ կամ այդ ներքին կեանքին մի որոշ հաստատուն կերպարանք տալու կամ այդ ներքին կեանքը՝ բառի յատուկ նշանակութիւնով՝ զարգացնելու համար: Արթողը այդ բանին ձեռնարկելիս մի կողմից նա-

քը զարգացնելու համար: Եթէ նա այդ րանին ձեռնարկում է, նա ուրեմն ենթադրում է թէ ներքին կեանքը կարող է կերպարանափոխուել: Թէ այդ ներքին կեանքը ներգործութեան ենթարկվում է, կամ թէ զարգանալու ընդունակ է: Սակայն կրթութեան այս կարելիութիւնը անսահման չէ, այլ հասնում է մինչ այն սահմանը, ուր սանիկի ներքին կեանքը ստանում է մի հաստատուն և փակուած կերպարանք, և այնուհետև թէպէտ և նա կարող է իւր ներքին զարգացումը դեռ ևս անձամբ շարունակել, բայց այլ ես ենթակայ չէ արտաքին ներգործութեանց:

Bestand hat, welche äussern Einflüssen gegenüber beharrt.

Թադրում է որ այդ ներքին կեանքը կերպարանափոխուելու ընդունակ է, թէ այդ կեանքը արտաքին ներգործութեանը տեղի է տալիս, թէ դեռ ևս չի ստացել հաստատուն և իւր մէջ կանգնուած պատկեր, և թէ դեռ ևս զարգանալու ընդունակ է բայց և միւս կողմից ենթադրում է, որ հնարաւոր է, սանիկի ներքին կեանքին վերջապէս մի այնպիսի կերպարանք տալ, որ կարողութիւն ունենայ արտաքին ներգործութիւններին ընդդիմանալ:

Վասակ Պապաջանեանց

ԱԶԳԱՅԻՆ

Անցեալ Հոկտեմբեր 26 ին ի Տէր հանգեաւ Պատրիարքն Հայոց Կ. Պօլսոյ Տէր Ներսէս Արքազան Արքեպիսկոպոս:

Կ. Պօլսոյ Ազգային Վարչութիւնը մի ամիս սուգ պահել որոշեց և ընթացիկ գործերի հսկողութիւնը յանձնեց պատրիարքական փոխանորդին, որ պարտաւոր էր մի և նոյն ժամանակ իբրև գործադիր իշխանութիւն՝ Պատրիարքի ընտրութեան նախապատրաստութիւնները հոգալ: Ազգային Վարչութիւնը այսպիսով կամենում էր առանց Պատ. տեղապահի ընտրութեան՝ անմիջապէս և օրչափ կարելի է շուտով Պատրիարքի ընտրութեանը ձեռնարկել՝ հանգուցեալ Ներսէս Պատրիարքի հիւանդութեան պատճառով առկախ մնացած կենսական խնդիրները կարգի դնելու համար: սակայն Օսմանեան կառավարութիւնը պահանջեց օրինական կարգաւ նախ Պատրիարքական տեղապահ ընտրել և